

Проект бібліотеки «Світ медицини в художньому слові»

*Майя Мельник, заступник директора
Меланія Кравцова, бібліотекар I категорії
Бібліотека Вінницького національного медичного університету ім. М.
І. Пирогова*

У статті представлено роботу бібліотеки з пошуку та систематизації інформації про висвітлення медичної тематики на сторінках художніх творів. Багаторічні напрацювання сприяли створенню проекту «Світ медицини в художньому слові».

*Я слухаю ті сповіді щодня,
Вони не криються,
Вони відверті – хворі.
Це важко так – наосліп, навмання
Брести в чужих сльозах, чужому горі.
Професіє!...*

В. Коротич

Підготовка майбутнього лікаря, його світогляд не обмежуються опануванням лише спеціальних дисциплін. Безпосередній досвід теоретичного і практичного засвоєння знань значно розширює знайомство з художніми творами. *«Давно вже здобули собі терапевтичну силу твори художньої літератури. Гарна книжка може лишити слід у душі на все життя. Є навіть такий узаконений у медицині термін: бібліотерапія»* [3, с. 510]. Зв'язок медицини з літературою – необхідна умова медичної освіти. Професія лікаря дає багатий матеріал для розуміння людських характерів і відносин. У свій час Андре Моруа сказав: *«Оба они, врач и писатель, страстно интересуются людьми; оба стремятся разгадать то, что заслонено обманчивой внешностью; оба забывают о себе и собственной жизни, всматриваясь в жизнь других»* [12, с. 57]. Отож, формування у майбутніх медиків поряд з високими професійними знаннями таких якостей як гуманізм, духовність, милосердя і співчуття – основа виховного процесу вищої медичної школи.

Образ лікаря, присутній як на сторінках творів письменників-класиків, так і сучасних українських і зарубіжних авторів, є одним із найбільш цікавих, глибоких і важливих в літературних творах. Відомий поет Віталій Коротич, лікар-кардіолог, зазначає: *«Спокуса письменництва величезна для кожного, хто працює в лікарні. Щоденно ти доторкаєшся до історії чужих життів, що їх розповіли без прикрас, з усією відвертістю люди, які прагнуть порятунку. Я впевнений, що всі добрі лікарі – потенційні літератори; але відомими письменниками стають одиниці»* [17, с. 58].

Саме студенти спонукали бібліотекарів на дослідження тематики «Медицина в художньому слові». А розпочалося все ще у 2006 році, коли студенти 3-го курсу під час вивчення пропедевтики внутрішніх хвороб, звернулися з запитом стосовно опису хвороб на сторінках літературних творів.

Бібліотекарям серед значної кількості видань письменників-лікарів потрібно було знайти ті, де засобами художнього слова описано прояви й перебіг різних хвороб. Ця робота виявилася непростою – необхідно було оперативно володіти інформацією відповідно до запитів читачів. З того часу працівники художнього абонементу велику увагу почали приділяти опису хвороб у художніх виданнях. З цією метою, в першу чергу, було створено відповідну картотеку, розділи якої були виділені по основних захворюваннях. Для їх швидкого пошуку вказувалися також сторінки, де детально описувалися певні хвороби. Картотека поступово доповнювалася новими записами. Згодом виявилось, що для формування фонду за цим напрямком потрібно збільшувати придбання сучасних видань відповідної тематики, оскільки запити студентів розширювалися.

З часом бібліотекарі пересвідчилися, що здійснена робота потрібна і карткова картотека знайшла своє відображення в електронному каталозі бібліотеки. Отож, надалі відображення описів хвороб в художніх творах здійснюється в БД бібліотеки «Художня література» за предметними рубриками та напрямками медицини.

Рік за роком робота продовжувалася й обсяг напрацювань значно зріс. Фонд розширився сучасними художніми виданнями письменників-лікарів. Відтепер, здобуті наукові знання студенти можуть доповнити яскравими, наочними прикладами, вдало підібраними історіями хвороб з художніх джерел, де опис проявів і протікання хвороб зображено засобами художнього слова. Вивчення конкретного навчального матеріалу в поєднанні з образністю літературного тексту дає можливість сформуванню у студентів більш чіткі уявлення про симптоми хвороб. Напрацьований працівниками бібліотеки матеріал використовується також викладачами при викладанні історії медицини, психіатрії, пропедевтики внутрішніх хвороб тощо.

Наведемо найбільш цікаві приклади опису історій хвороб в художніх творах, які використовуються у навчальному процесі університету.

За навчальним планом університету студенти першого курсу при вивченні «Історії культури України», в першу чергу, звертаються до творів класиків літератури – А. Чехова, М. Булгакова, В. Вересаєва, які водночас були і медиками, і письменниками. Займаючись літературою, вони не залишали лікарської практики, що слугувало джерелом нових сюжетів, оригінальних типажів. А набуті знання і любов до професії допомогли їм створити цілу галерею персонажів-лікарів. А. Чехов писав: *«... Не сумніваюся, заняття медичними науками мали серйозний вплив на мою літературну діяльність. Вони значно розширили область моїх спостережень, збагатили мене знаннями, справжню ціну яких для мене як для письменника може зрозуміти тільки той, хто сам лікар; вони мали також і направляючий вплив, і, ймовірно, завдяки близькості до медицини мені вдалося не допустити багатьох помилок ...»*. [19, с.271-272]

Майбутнім лікарям буде корисно дізнатися, як в «Записках юного лікаря» М. Булгаков проводить паралель між поняттями «лікаря» і «людини», доводячи, що одне без одного неможливо, адже лікар у своїй діяльності виявляється цілителем не тільки тіла, але й душі: *«...и нес в себе одну мысль: как его спасти? И этого – спасти. И этого! Всех! Шел бой. Каждый день он*

начинався утром при бледном свете снега, а кончался при желтом мигании пылкой лампы-«молнии» [5, с. 43]. За висловом Ю. Щербака: «Булгаков макав свої пензлі в медицину, щоб йому не доводилося зображати» [6, с.252]

При вивченні «Історії медицини» на допомогу студенту приходять історичні романи, в яких зображені приголомшливі екскурси в розвиток медицини. Є. Водолазкін у романі «Лавр» відзначає: «Ввиду ограниченного набора медикаментов роль слова в Средневековье была значительнее. И говорит приходилось довольно много. Говорили врачи. Им были известны кое-какие средства против недугов, но они не упустили возможности обратиться к болезни напрямую..., убеждая её покинуть тело пациента. Грань между врачом и знахарем была в ту эпоху относительной» [7, с. 7]. Ной Гордон у творах «Лекарь. Ученик Авиценны», «Шаман», «Доктор Коул» висловив дуже важливу річ – лікарем може стати лише той, хто щиро до цього прагне «Все чего я хочу – стать настоящим врачом... Все время говорю себе: многих можно было бы спасти, если бы я знал больше... чем больше учится врач, тем лучше он знает свое дело» [11, с. 213]. Для нього «Медицина подобна медленному возведению здания... Благословен тот из нас, кто сумеет добавить в него хотя бы один кирпичик» [11, с. 772], тому що «Человека убить несколько не труднее. Трудно удержать в нем искру жизни, а еще сложнее сделать так, чтобы человек был здоров. Вот на эти цели и должны быть обращены все наши помыслы» [11, с. 113].

Твори сучасних письменників-лікарів Павла Бейліна, Федора Углова, Олексія Волкова, Лесі Романчук, Марії Воронової, Андрія Шляхова, Сергія Дяченка, Робіна Кука, Тетяни Соломатіної, Сомерсета Моема та ін., які відображають стан медицини й суспільства сьогодення, найбільше користуються попитом у студентів і викладачів, які по декілька разів перечитують їх твори. Саме до цих видань здебільшого звертаються студенти третього курсу при вивченні пропедевтики внутрішніх хвороб і для написання рефератів, бо хто ж краще лікаря опише симптоми та перебіги хвороби, встановить правильний діагноз, підкаже як правильно лікувати хворого – тільки лікар-письменник.

Англійський письменник-лікар Сомерсет Моєм підкреслював, що професія лікаря збагатила його «цінним досвідом» і допомогла йому в становленні письменника: «...здесь было то, что больше всего меня влекло, – жизнь в самом неприкрашенном виде. За эти три года я, вероятно, был свидетелем всех эмоций, на какие способен человек. ...Я не знаю лучшей школы для писателя, чем работа врача» [15, с. 413]. Письменник аргументує своє твердження тим, що лікар споглядає життя «без усіляких прикрас», і в есе «Подводя итоги» підкреслює: «Медицинское образование не только помогло мне вникнуть в человеческую природу – оно дало мне элементарные научные знания...» [15, с. 418].

І література, і медицина мають важливий спільний засіб лікування – слово, яке вчить співпереживати, духовно підтримує моральний і фізичний стан. Ще Гіппократ говорив: «Існує три типи лікарів. Один з них лікує травами, другий – ножом, третій – словом. То звернімося до того, хто лікує словом, адже лікуючи тіло, він лікує і душу» [2, с. 103]. Народна мудрість також говорить: рана від меча заживає, а від слова – ні. Лікар-хірург Павло Бейлін у

своїй книзі «Поговори зі мною, лікарю» надзвичайно доречно піднімає питання лікарської етики та наголошує на особливому впливі слова на психіку хворого «Слова бувають різні: жорстокі, гіркі, гострі, отруйні, бувають добрі, заспокійливі, підбадьорюючі. Слова, як і ліки, мають пряму токсичну або побічну дію» [3, с. 429], «...слово такою ж мірою ефективно у психології, як скальпель в хірургії. Але за однієї умови: якщо володіють ним. Скальпелем торкаються до тіла, словом – до душі. Як не можна користуватися тупим скальпелем, так само не можна користуватися «тупим» словом» [3, с. 443], «Є слова – злодії, слова убивці. Але словом можна врятувати, віджити, вдихнути життя... Потроху ми навчилися добирати таких слів, які діяли безвідмовно...» [3, с. 80]. Він також стверджує, що «...кожен лікар повинен бути чесною людиною. Лікар починається з чесності» [3, с. 336]. Недарма викладачі університету вважають цю книгу настільною і радять студентам.

З особливою теплотою і любов'ю характеризує місію лікаря «як саму радісну на Землі» головна героїня повісті Елінор Портер «Полліана», яка говорить: «Ви, конечно же, радуетесь, когда они перестают страдать. Вот и выходит, что вы радуетесь чаще всех нас» [16, с. 143].

Прості, але слушні поради й настанови всім, хто хоче присвятити своє життя медицині, психологічні аспекти роботи лікаря, його моральні якості показав Федір Углов у книзі «Сердце хирурга». Недарма цим твором цікавляться студенти як старших, так і молодших курсів та неодноразово перечитують, щоб усвідомити, який довгий шлях потрібно пройти людині, щоб стати професійним хірургом, адже «...Работа хирурга такова, что даже при строгом соблюдении всех правил, добросовестном и даже самозабвенном отношении к делу, могут быть несчастья, за которые хирург расплачивается дорогой ценой тяжелых переживаний, бессонных ночей и, в конечном итоге, глубоких рубцов на собственном сердце» [18, с. 471]. «Хирургическая профессия исключительно сложна и специфична. Она требует от хирурга высокого гуманизма и чуткости не только в делах, но и в словах... Но люди с жестоким сердцем не должны работать не только хирургом, но и врачом вообще, ибо гуманизм – первая заповедь врача [18, с. 474]. Студент 2-го курсу медичного факультету Поронник М. Ю. залишив такий відгук: «Книгу «Сердце хирурга» перечитую вдруге. Особливо повчальними та сильними є його настанови лікарям і, в першу чергу, хірургам. Як не зашкодити пацієнту? Як здобути хірургічні навички й розвивати клінічне мислення? Якими принципами керуватися у складних випадках лікарської діяльності? Я, без сумніву, вважаю цю книгу настільною для кожного студента як керівництво в напрямку омріяної професії хірурга»

«Смысл жизни. Спасать людей. Делать сложные операции. Разрабатывать новые – лучшие. Чтобы меньше умирали. Учит других врачей честной работе... Это мое дело. Им я служу людям» [1, с. 220] – слова відомого кардіохірурга Миколи Амосова, який повернув до життя тисячі людей та став прикладом для наслідування. Його повість «Думки і серце» розкриває сутність роботи хірурга «Хірург не має права погано «малювати»: в руках у нього небезпечний «пензель» – скальпель» [3, с. 456], відображає психологічні особливості лікарської праці «Должны же люди знать, что спасая тяжелого больного, врач отдает не только труд..., он отдает кусочек своей души» [1, с.

197], відповідальність за життя людей *«Мне тяжело...Страдания несчастных людей отравили мою душу и лишили ее покоя»* [1, с. 48], *«Ах, я так страдаю за своих больных! Я так самоотверженно борюсь со смертью»* [1, с. 221]. Він показує, як людина, яка йде невторованими шляхами, шукає, сумнівається *«Третьего выхода нет... Только две возможности. Только две. Трудно выбрать...»* [1, с. 29], помиляється, перемагає в боротьбі за найцінніше на землі – життя людини. *«Удача! Я готов кричать от радости. Это безжизненное тело снова станет Сашей, милым, умным Сашей!»* [1, с. 209], *«Рад? Конечно. Саша живой. Будет думать, говорить, писать»* [1, с. 218].

В книгах практикуючого хірурга Олексія Волкова правдиво зображена звичайна лікарня з усіма труднощами, досконало передана атмосфера боротьби за людське життя, акцентовано увагу на глибоких думках: *«Давайте лучше за те, чтоб наши помилки никогда не были невыправными. Не важно кто их исправит. Главное, чтоб больному было добре.»* [8, с. 429]. *«У лікаря работа – це найголовніше у житті. Навіть тоді, коли не тримають втомлені ноги, заплющуються очі і бракує моральних сил. Її не перекладеш на колег або підлеглих. Звісно, це не через клятву Гіпократа, як думає дехто, і не жага заробітку, як упевнена більшість. Це особливість фаху»* [10, с. 343], *«Пацієнтка, через яку він, без перебільшення, втратив половину власного здоров'я, лежить у палаті реанімаційного відділення під наглядом... Він бився до останнього, навіть уже втративши надію, і переміг. Головне, що сьогодні не сталося найгіршого. Головне, що вона житиме»* [9, с. 14].

Роблячи все для одужання пацієнтів, справжній лікар співпереживає їхньому болю: *«Буває, що рівень чужого болю досягає критичної межі. У такий момент, мабуть, і виникає потреба довірити свої думки паперу. Лікар – це митець, творець. Беручи до рук скальпель, призначаючи лікування, він продовжує людське життя»*, *«Впадати у розпач і зневіру – великий гріх, – підтвердила свої слова письменниця, лікар-гінеколог, доцент Тернопільського державного медичного університету Леся Романчук в одному інтерв'ю. – Учитель, лікар повинен йти до людей зі світлом і добром»* [13]. Студентка шостого курсу, прочитавши роман *«Не залишай...»*, зазначила: *«Якби я раніше прочитала цей твір, то неодмінно вибрала б професію акушера-гінеколога»*.

У таємничий світ клінік і операційних занурюють читачів книги практикуючого лікаря-хірурга Марії Воронової. Все, про що вона пише, посправжньому нею вистраждано. У кожного її «хворого» своя «історія хвороби», а ситуації, в які потрапляють її герої – дійсні. Автор вказала на медичні нюанси не тільки хірургії, але також інших складних областей медицини. Мабуть, і тому викладачі записуються в чергу, щоб почитати, а інколи в черговий раз перечитати твори М. Воронової.

Андрій Шляхов – лікар-письменник, який має багаторічний досвід роботи в реанімації, поліклініці, в кардіологічному відділенні й на швидкій допомозі. В серії книг *«Приемный покой»* він знайомить своїх читачів з реаліями сучасної медицини в пологовому будинку (*«Доктор Данилов в роддоме, или мужикам тут не место»*), і в шкірно-венерологічному диспансері (*«Доктор Данилов в кожно-венерологическом диспансере»*), і в поліклінічному відділенні (*«Доктор Данилов в поликлинике, или добро пожаловать в ад!»*), і на швидкій допомозі (*«Скорая помощь. Обычные ужасы и необычная жизнь доктора Данилова»*) та

інші історії. Всі історії написані з почуттям гумору, мабуть, тому й з захопленням його читають і викладачі, і студенти.

Фаховий лікар, що спеціалізується на офтальмологічній хірургії, Р. Кук присвятив себе письменству, оскільки воно «...дає можливість зацікавити громадськість такою медициною, якої вони не знали», а «...якщо б мені довелося зробити вибір знову, я все одно вивчав медицину. Я думаю про себе більше як про лікаря, який пише, а не про письменника, який буває лікарем» [14]. Неймовірно поєднання медицини й фантастичних припущень, зокрема, в його творах «Зараза» та «Кома», які написані в жанрі медичного триллера, надзвичайно цікавлять студентів-медиків.

Не можна не згадати нашого земляка, лікаря водночас і письменника, в минулому випускника нашого університету, Бориса Янчука. Лікарська практика, щоденні зустрічі з людьми позначилися на його творчості, адже він добре знає життя і працю тих, хто стоїть на сторожі здоров'я і життя людини. «Кажуть, по почерку розпізнають людину. Почерк хірурга – його операції. Подивиться лікар на рубець і вже може сказати, хто оперував: досвічений чи недосвічений лікар» [20, с. 31]. Живим, барвистим словом розповідає він про радощі й печалі людей в білих халатах, про ті складні ситуації «Безнадійний кажете? Ні! Ми будемо боротись! Боротись за життя до останнього подиху, бо ми – медики. Люди вірять нам» [20, с. 56], в які потрапляють його герої у творах «В твоїх руках життя», «Таємниця Галена», «Клятва Гіппократа».

Студенти-медики систематично цікавляться новинками художніх творів медичної тематики, яка їм надзвичайно близька та засобами художнього слова сприяє підвищенню професійного рівня майбутнього лікаря. З метою їх популяризації підготовлено рекомендаційний список літератури «Світ медицини в художньому слові» Вип. 1. (2011), Вип. 2. (2014) [4]. Результатом довготривалих напрацювань став рекомендаційний бібліографічний покажчик видань «Літературно-медична парадигма: вивчаємо медицину разом з письменниками» (2016) [4], матеріали якого допоможуть розкрити багато аспектів медичної деонтології, описів хвороб через художнє слово. Про усі літературні новинки, придбані, враховуючи запити читачів бібліотеки, систематично інформуємо на сайті бібліотеки та у Фейсбукі: «Читайте новинки», «Знайомтеся! Книги з осіннього книжкового ярмарку» [4] та ін.

Отже, поєднання професійного і морального виховання студента в медичному закладі сьогодні є рівнозначними складовими професії лікаря. Майбутньому лікарю потрібно не лише співчувати, а й боротися за людське життя – «Згораю, слугуючи іншим». Не випадково, свічка, що горить і цей мудрий латинський вислів підкреслюють важливість взаємовідносин лікаря і хворого. Значення образу лікаря проявляється в відношенні медика до життя, до своєї професії, до здоров'я людини. А цінність людського життя і здоров'я повинні залишатися головними аспектами в професії лікаря. Лікар – це людина, яка рятує від смерті і повертає до життя – і словом, і ділом.

Список літератури

1. Амосов Н. М. Мысли и сердце : повесть / Н. М. Амосов. – Киев : Рад. письменник, 1965. – 225 с.
2. Афоризми, прислів'я, сентенції про лікарів // Медичне право. – 2008. – № 2.
3. Бейлін П. Ю. Поговори зі мною, лікарю : повісті : есе / П. Ю. Бейлін ; передм. Л. Новиченко. – Київ : Дніпро, 1982. – 564 с.
4. Бібліотека Вінницького національного медичного університету [Електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://library.vnmu.edu.ua/> (дата звернення: 26.04.2019), вільний. – Назва з екрана.
5. Булгаков М. А. Морфий : повесть : рассказы / М. А. Булгаков ; [коммент. В. Лосева, оформ. сериї В. Пожидаєва, оформ. обложки В. Гореликова]. – Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2009. – 192 с.
6. Виленский Ю. Г. Доктор Булгаков / Ю. Г. Виленский. – Киев : Здоров'я, 1991. – 256 с.
7. Водолазкин Е. Г. Лавр : роман / Е. Г. Водолазкин. – Москва : АСТ, 2013. – 440 с.
8. Волков О. Лікарня на відлюдді : роман / О. М. Волков. – Київ : Гамазин, 2007. – 528 с.
9. Волков О. Подорож у безвихідь : [роман] / О. Волков. – Київ : Гамазин ; Зелений пес, 2006. – 288 с.
10. Волков О. Шпиталь : роман / О. Волков. – Київ : Нора-Друк, 2018. – 400 с.
11. Гордон Н. Лекарь. Ученик Авиценны / Н. Гордон; пер. с англ. В. Поляков. – Харьков ; Белгород : Клуб Семейного Досуга, 2011. – 816 с.
12. Грандо А. А. Врачебная этика : пособие / А. А. Грандо, С. А. Грандо. – Киев : Триумф, 1994. – 256 с.
13. Доцент ТДМУ Леся Романчук-Коковська подарувала незабутній творчий вечір [Електронний ресурс] // Тернопіл. нац. мед. ун-т ім. І. Я. Горбачевського : [веб-сайт]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/2WkRUUB> (дата звернення: 28.01.2019), вільний. – Назва з екрана.
14. Робін Кук (письменник-фантаст) [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/2VOolOi> (дата звернення: 20.03.2019), вільний. – Назва з екрана.
15. Моэм С. Избранные произведения : в 2 т. Т. 1. / С. У. Моэм ; ред. Н. Кристальная. – Москва : Радуга, 1985. – 555 с.
16. Портер Э. Поллианна : роман : для мл. и сред. шк. возраста / Э. Портер ; пер. с англ.: А. Д. Иванов, А. В. Устинова. – Одесса : Два слона : Вариант, 1992. – 288 с.
17. Тищенко О. Муза на прийомі в лікаря, або творчість професійних медиків / О. Тищенко // НейроNEWS: психоневрологія та нейропсихіатрія. – 2018. – № 2. – С. 58-62.

18. Углов Ф. Сердце хирурга / Ф. Г. Углов. – 2-е изд., доп. – Тула : Приокс. кн. изд-во, 1979. – 476 с.
19. Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем : в 30 т. Сочинения : в 18 т. Т. 16. 1881–1902 / А. П. Чехов. – Москва : Наука, 1979. – 623 с.
20. Янчук Б. В. В твоїх руках життя / Б. В. Янчук. – Вінниця : Книжково-газетне видавництво, 1964. – 179 с.